

مکان یابی مناظر موقت شهری در راستای ارتقاء کیفیت محیط‌های شهری (نمونه موردی: منطقه ۸ شهرداری مشهد)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۹/۱۵ | تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۱/۲۲

قدیر صیامی

عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)

و دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد siami.fum@gmail.com

نیلوفر هریوندی

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)، دانشکده هنر و معماری، گروه

شهرسازی niloofarharivandi@yahoo.com (مستول مکاتبات)

تهمینه کنگی

مهندس شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی

tahminehkangi@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: مناظر موقت شهری به کاربردهای موقت اراضی و فضاهای بدون استفاده در شهر اطلاق می‌شود که می‌توانند به عنوان عرصه و تجلی‌گاه رخداد‌های فرهنگی - اجتماعی شهر و مکان بروز رفتارهای شهروندی مورد استفاده قرار گیرند. فضاهایی که نقشی مهم در افزایش همبستگی‌های اجتماعی، بهبود و ارتقاء رفتار شهروندان و کیفیت محیط زندگی آنان را بر عهده دارند. منطقه ۸ کلان‌شهر مشهد به واسطه مجاورت بلافاصل با محدوده پیرامونی حرم مطهر رضوی و به عنوان مرکزی مهم در برگزاری مناسک، آیین‌ها و مراسم مذهبی در مناسبت‌های مختلف و حرکت دسته‌جات مذهبی به سوی حرم مطهر رضوی و همچنین فضاهای رها شده، فراموش شده و نیز متعدد شهری ظرفیت بالایی در برنامه‌ریزی برای مکان یابی مناظر موقت شهری دارد. از این رو هدف این مقاله مکان یابی بهینه مناظر موقت شهری در منطقه ۸ شهرداری مشهد با استفاده از AHP است که بر اساس چهار شاخص فرهنگی - اجتماعی، کالبدی، عملکردی و دسترسی و ۱۹ زیر معیار انجام شده است.

روش پژوهش: فرایند انجام این تحقیق در چارچوب شناسایی وضع موجود، تعریف معیارها و زیر معیارهای مناسب و استفاده از تکنیک تحلیل سلسله مراتبی صورت گرفته است. روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (تکمیل پرسشنامه توسط کارشناسان و خبرگان شهری) صورت گرفته است.

یافته‌ها: در این پژوهش وزن نهایی معیارهای مکان یابی برگرفته از دیدگاه خبرگان و کارشناسان شهری در مکان یابی مناظر موقت به صورت معیار کاربری (۰/۵۵۰)، معیار دسترسی (۰/۳۱۴)، معیار کالبدی (۰/۰۶۹) و معیار اجتماعی - فرهنگی (۰/۰۶۶) محاسبه شد.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش نشان داد حوزه شمالی منطقه مشتمل بر خیابان بهار، خیابان امام خمینی تا میدان امام خمینی در اولویت نخست، محدوده کوهسنگی و پایانه مسافربری در اولویت دوم؛ محدوده نامجو و حاشیه جاده سنتو در اولویت سوم و در نهایت قسمت جنوبی محدوده در اولویت چهارم مکان یابی مناظر موقت شهری قرار دارند.

واژگان کلیدی: منظر موقت، مکان یابی، تحلیل سلسله مراتبی، منطقه ۸ شهرداری مشهد

مقدمه

فرآیند شکل‌دهی به محیط همواره تحت تأثیر نگرش‌های متفاوت نسبت به انسان، طبیعت و رابطه این دو با هم قرار داشته و منجر به خلق انواع مناظر شهری گردیده است (فریادی، ۱۳۷۹). بحث منظر شهرها به ویژه امروزه با مطرح شدن نگرش‌های جدید خصوصاً رویکردهای تعاملی و توجه به تأثیرات متقابل محیط بر انسان و انسان بر محیط اهمیت بیش تری یافته است و این در حالی است که مشخص شده منظر شهری که بتواند تصویر واضحی از خود به جا بگذارد، می‌تواند نقشی اجتماعی نیز داشته باشد، چرا که به مردم کمک می‌کند بدانند در کجا هستند و در نتیجه محیط را خوانده، به نحو مطلوب تری فعالیت‌هایشان را تنظیم کنند و حتی می‌تواند خاطرات جمعی و ارتباطات گروهی را افزایش دهد (کالن ۱۳۸۷). استقبال از فضاهای جمعی موقت در بسیاری از شهرهای جهان رو به گسترش است چرا که متضمن این حقیقت است که تغییر سرنوشت فضاهای شهری می‌تواند در نهایت «سرنوشت یک شهر» را رقم بزند. استفاده از فضاهای جمعی موقت برای شهرهای ما نیز مناسب خواهد بود در واقع، متولیان شهری برای برخی مناسبت‌ها در سال می‌توانند از فضاهایی استفاده کنند که به صورت موقت امکاناتی در آن برپا می‌شود و سپس به وضعیت عادی خود باز می‌گردد. تنها ضرورت این مکان‌ها معمولاً فضایی گسترده است که قابلیت تجمع افراد را داشته باشد (گلزار، ۱۳۸۹). در شرایط فقدان و یا کمبود فضاهای باز شهری در شهرهای ایران، از آنجا که به منظر و فضای باز به مثابه عناصر اصلی ساخت شهر و به عبارتی، به عنوان بخشی مهم از زیر ساخت‌های اصلی شهری پرداخته می‌شود (فیضی، ۱۳۸۷) و از سوی دیگر در کشور ما فستیوال، کارناوال و آن چه به مفهوم جشن‌های خیابانی در جهان مطرح است، آن چنان جایگاهی ندارد و جشن‌های باستانی به جای مانده مانند چهارشنبه سوری، حرمت و کیفیت پیشین خود را از دست داده‌اند (خستو و همکاران، ۱۳۸۹)؛ تنها فضاهای تاریخی و از پیش شناخته شده، به عنوان بخشی از فضاهای خاطره انگیز شهر شناخته می‌شوند. به نظر می‌رسد سایر فضاهای باز و گسترده در شهر نیز می‌تواند در اثر واقعه‌ای به بخشی از سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی شهر و مردم بدل شود (گلزار، ۱۳۸۹).

شهر مشهد به عنوان دومین شهر بزرگ ایران و دومین کلان‌شهر مذهبی دنیا و جمعیت بیش از ۳

میلیون نفر در دهه‌های اخیر از رشد و گسترش بسیار زیادی برخوردار بوده است و با توجه به وجود بارگاه ملکوتی حضرت علی بن موسی‌الرضا (ع) و سایر جاذبه‌های زیارتی و سیاحتی و حضور سالانه بالغ بر ۱۷ میلیون نفر زائر و گردشگر نیازمند فضاهای شهری با هویت، فعال، سرزنده، ایمن و خاطره انگیز می‌باشد (مدیریت آمار و تحلیل اطلاعات). منظر موقت شهری به دلیل بروز رفتارهای اجتماعی خاص در محیط از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. منظر موقت شهری بستری را فراهم می‌آورد که بر روی رفتار شهروندان تأثیر می‌گذارد و زمینه بروز رفتارهای اجتماعی خاصی را پدید می‌آورد و در نهایت سبب بروز تعاملات، تعامل با محیط و تعامل با سایرین، می‌گردد این تعاملات نتایج قابل تأملی را در پی دارد که از آن جمله می‌توان به ایجاد خاطره، خلق معنی و احساس تعلق اشاره نمود. با توجه به مطالبی که بیان گردید این‌گونه فضاها زمینه‌ای جهت ارتباط شهروندان با شهرشان و ارتقاء مفهوم شهروندی و تاکید بر بسترسازی نظیر مشارکت، ارتقاء اهالی به شهروندی فعال در اداره امور شهرشان را فراهم می‌آوردند (حیب و دیگران، ۱۳۸۸). این منطقه به عنوان بخشی از مرکز شهر به لحاظ قرارگیری در مبادی ورودی شهر و وجود کاربری‌های شاخص شهری (فرهنگی، اداری، تجاری، مذهبی و نظامی) سبب باعث ارتقا عملکردهای اجتماعی - فرهنگی و همچنین تفرجگاهی در این منطقه شده است. این امر سبب شده است تا همه روزه شهروندانی از نقاط مختلف شهر به این منطقه جذب شود. از سوی دیگر مجاورت منطقه با حرم مطهر امام رضا (ع) و رویدادهای اجتماعی و مذهبی ناشی از آن تاکید بر نقش پررنگ مناظر موقت شهری و ضرورت و اهمیت برنامه‌ریزی در این خصوص را نشان می‌دهد. از این رو هدف اصلی این مقاله، مکان یابی فضاهای جمعی موقت با عنوان «منظر موقت شهری» در منطقه ۸ شهرداری مشهد است.

طرح مسئله

تعدد آئین‌ها و رویدادهای فرهنگی، ملی و مذهبی در کشورمان و کمبود فضاهایی تجهیز شده جهت برگزاری آنها ضرورت ایجاد مناظر موقت شهری را تبیین می‌کند. همچنین آسیب‌های وارده به سیما و منظر شهری ناشی از رفتارهای اجتماعی کنترل نشده استفاده کنندگان از فضا، ضرورت توجه و طراحی این‌گونه مناظر را دوچندان می‌نماید. این فضا در شهر و در راستای خلق

اهداف پژوهش

- مقاله حاضر، در راستای یافتن پاسخ پرسش‌های مذکور، اهداف زیر را بیان می‌کند:
- تدقیق مفهوم منظر موقت شهری از جنبه‌های مختلف و تعیین میزان تأثیر آن بر روی برخی کیفیات محیطی از جمله احساس تعلق، خاطره انگیزی و خلق معنی و ...
 - شناسایی مؤلفه‌ها و معیارهای مکان‌یابی مناظر موقت شهری.
 - اولویت‌بندی پهنه‌های پیشنهادی در منطقه ۸ شهرداری مشهد جهت ایجاد مناظر موقت شهری.

پیشینه پژوهش

از جمله محققانی که بر روی منظر موقت شهری به تحقیق و پژوهش پرداخته‌اند می‌توان به جیمز ام. مایو اشاره کرد. وی در مقاله خود با عنوان «منظر موقت»، این فضا را به عنوان مکانی برای رویدادها بر مبنای شرایط اجتماعی شکل دهنده آن‌ها معرفی می‌کند که به ارائه مصادیقی برای آن پرداخته است. این پژوهش، ضمن ارائه تعاریفی برای منظر موقت و واژه‌های موقت، چشم‌انداز و منظر، یک طبقه‌بندی مفهومی را برای منظر موقت ارائه داده است و ضمن بررسی رویدادها به بیان مصادیقی برای رویدادهای مختلف پرداخته است. مایو معتقد است که مناظر موقت اگر چه دارای زندگی کوتاهی هستند، اصول پایداری دارند که وابسته به فعالیت‌های اجتماعی یا خاطره‌ها می‌باشند و در نهایت مباحثی را پیرامون ارتباط منظر دائمی و موقت و همچنین برنامه‌ریزی و طراحی برای منظر موقت مطرح نموده است و به تبیین اهمیت نقش طراحی و برنامه‌ریزی در منظر موقت و لزوم توجه معماران و طراحان به این مبحث و نقش آن‌ها در این زمینه پرداخته است (Mayo 2009).

الن کری در گفتاری با عنوان «منظر موقت (الگوی برای طراحی منظر موقت در جامعه‌ای متغیر)» با ارائه مباحثی در ارتباط با جهان امروز و هر آنچه پیرامون ما است که دائماً در حال تغییر است، ایده منظر موقت را مطرح می‌کند. در این گفتار از حداکثر گفتار سخن به میان می‌آید و این که طراحان باید به اندازه کافی منعطف باشند تا اجازه دهند تغییرات اتفاق بیافتد و از تغییر حمایت کنند. او زمین‌های متروک و رها شده و یا فضاهای شهری نظیر میدان‌ها و تفرج گاه‌ها را به عنوان بستری برای انجام ایده منظر موقت مطرح می‌کند و ایده

پیوندی قوی بین انسان و فضای شهری شکل می‌گیرد. خلق مجموعه مناظر موقت بر اساس اصل احترام به سیما و منظر شهری به خلق فضایی متفاوت از زندگی شهری آن می‌انجامد (چشمه قصابانی و همکاران، ۱۳۹۰). از میان مناطق شهر مشهد منطقه ۸، در موقعیت جغرافیایی بسیار حساس و مهم و در مجاورت حرم مطهر امام رضا (ع) قرار گرفته است. هر ساله بیش از میلیون‌ها زائر و بازدیدکننده داخلی و خارجی در محدوده‌ی این منطقه تردد نموده و در هتل‌ها و اقامتگاه‌ها و منازل شخصی آن اسکان می‌یابند. از مشخصات اصلی، حساس و مهم این منطقه می‌توان به وجود پایانه مسافربری، برگزاری مراسم مذهبی- سیاسی و اجتماعی و نیز دسترسی به محورهای منتهی به حرم مطهر که مسیرهای اصلی زائران را تشکیل می‌دهد، اشاره نمود (سایت شهرداری منطقه ۸ شهرداری مشهد). در حال حاضر توجه به نیازهای اساسی شهروندان در محیط‌های شهری و توجه به برطرف نمودن مشکلات شهری به منظور کاهش ناهنجاری و افزایش امنیت در فضاهای عمومی از مهم‌ترین مسائلی است که همواره مورد توجه مدیران، برنامه‌ریزان و طراحان شهری است. در این راستا حل مسائل دسترسی و بهبود بخشیدن به کیفیت فضاهای شهری آن‌ها از اهداف عمده شهرها و شهرسازی به شمار می‌رود، از مسائلی که از نتیجه عدم وجود مناظر موقت و یا وجود مناظر موقت برنامه‌ریزی نشده به وجود آمده است می‌توان به مواردی از قبیل حجم ترافیک سواره با برپایی خیمه‌های عزاداری ایام محرم در مکان نامناسب، برخورد و تداخل سواره و پیاده حین مراسمات مذهبی، اقدام شهروندان به استفاده از فضا (مراسم نذری) با توجه به نیاز خود و بدون توجه به مسائل دیگر، اختلال در کارکرد فضاهای شهری و ... اهمیت و ضرورت ایجاد مناظر موقت شهری بیش از پیش احساس گردد.

سؤالات تحقیق

- ۱- منظر موقت شهری چیست؟ و چه تأثیری در خلق معنی، احساس تعلق و خاطره انگیزی دارد؟
- ۲- مهم‌ترین شاخص‌ها و معیارهای مکان‌یابی مناظر موقت شهری کدام‌اند؟
- ۳- بر اساس شاخص‌های مکان‌یابی مناظر موقت کدام پهنه‌های منطقه ۸ شهرداری مشهد از اولویت بالاتری برخوردارند؟

درآمدی بر مفهوم منظر و منظر شهری

واژه منظر (space) است که معنای بخش متجلی (عینی) و غیر متجلی (ذهنی) فرم را در بر می‌گیرد و متضمن تبلور بصری، کارکردی و معنایی عناصر متشکله فضا است (Gray 2005). جغرافیدانان و برنامه‌ریزان شهری تعاریف متعدد و با رویکرد متنوعی را از واژه "landscape" ارائه داده‌اند؛ اما همه این تعاریف در ویژگی‌هایی از این مفهوم چون انعطاف‌پذیری، عینیت و تاکید بر عناصر طبیعی زمین نوعی وفاق نسبی دارد. «جیمز کرنر» می‌گوید که «لغت منظر زمین» (landscape) به محیطی که در آن طبیعت و نه محیط طبیعی غالب است بر می‌گردد» (comer 2006). واژه «منظر شهری» مانند واژه شهرسازی علی رقم آنکه مفهومی قدیمی است، از دیرباز با پیدایش و تکوین شهرها همواره ماهیتاً وجود داشته، اما به عنوان واژه‌ای تخصصی در اواخر قرن نوزدهم با طراحی و اقدامات «فردریک. لا. اولمستد» پدر معماری منظر، در رابطه با شهرهای آمریکایی مطرح شد. مفاهیم منظر شهری اولین بار توسط «گوردون کالن» در مجله «آرکیکتچرال ریویو» عنوان شد. سپس در کتاب گزیده منظر شهری در سال ۱۹۶۱ منتشر گردید؛ از دید وی «منظر شهری هنر یکپارچگی بصری و ساختاری به مجموعه ساختمان‌ها، خیابان‌ها و مکان‌هایی است که محیط شهر را می‌سازد» (کالن ۱۳۸۷). مردم معمولاً فضاهای شهری را از طریق حرکت در درون آن‌ها تجربه می‌کنند. به بیان دیگر منظری که شهر از خود به ناظر معرفی می‌کند حامل معناست؛ به نحوی که تاریخ، فرهنگ، طبیعت و خاطرات جمعی نسل‌های مختلف را از دیدگاه‌های متفاوت بیان می‌کند؛ در واقع منظر شهری به عنوان پدیده‌ای عینی-ذهنی نزد شهروندان شناخته می‌شود (کالن ۱۳۸۷). از این رو کالن در روش خود که به منظور درک خصوصیات عینی و ذهنی محیط و تأثیر آن بر ناظر می‌باشد، مطالعات خود را در غالب سه دسته متفاوت (خصوصیات مکان، محتوا، سنت عملکردی) بیان می‌کند. کالن در هر یک از این موارد کیفیات منظر طبیعی را با توجه به ارزش‌های ادراکی و عملکردی آن به تحلیل می‌کشد که عمده موارد مورد بحث در تکنیک کالن شامل ازدحام و تنوع، فضاهای اشغال شده در معابر، مزیت اشغال، کف، فضاهای محصور، نقاط عطف شهر، چشم‌اندازهای بسته، چشم‌اندازهای باز، موانع و تغییر سطح می‌باشد. در عرصه طراحی و برنامه‌ریزی، معماری شهر-منظر، در دهه‌های اخیر، به منظور مواجهه و شناخت صورت پدیده شهر که

منظر موقت را به عنوان پدیده‌ای که تجربه جدیدی را هر لحظه برای استفاده کنندگان ایجاد می‌کند و در نهایت مخاطبان را به کاربردهای موقت برای زمین‌ها و فضاهای بدون استفاده و یافتن راه‌های پیاده کردن آن‌ها دعوت می‌کند (correy 1987).

سوهانگ یان، آدا کارشناس ارشد معماری منظر از دانشگاه هنگ‌کنگ در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «دستورالعمل منظر موقت: به منظور نجات فرصت‌های از دست رفته هنگ‌کنگ» منظر موقت را به عنوان راه حلی برای استفاده از همه فرصت‌های فضایی و به‌کارگیری همه توان بالقوه زمین‌های تحت استفاده و رها شده هنگ‌کنگ و به عنوان اثر «فضای سبز» آبی مطرح می‌کند به طوری که منظر موقت را صرفاً از جنبه کالبدی آن بررسی نموده و آن را به عنوان مناظر موقتی که از طریق رویدادها شکل می‌گیرند در نظر نمی‌گیرد. وی عنوان می‌کند که شهر هنگ‌کنگ بسیار متراکم است و زمین‌های رها شده با استفاده یا بدون استفاده، همچنین پل‌ها و فضاهای تلف شده بسیاری وجود دارند که به منظور بهبود شرایط محیطی، سعی در ایجاد راه حلی برای چنین محوطه‌های رها شده موقت دارد. در این نوشتار برای منظر موقت مشخصه‌هایی در نظر گرفته شده است: (۱) توانایی سازگاری با شرایط محیط‌های مختلف (۲) قابلیت تغییر در اصطلاح منظر سخت (ترکیب‌های مختلف) و منظر نرم (تغییرات فصلی) (۳) قابلیت حرکت/ حمل و نقل/ قابلیت انتقال. زمین‌های تحت استفاده و رها شده‌ای که اکنون فاقد فضای سبز هستند به عنوان مکان‌هایی که منظر موقت قابلیت اجرا در آن‌ها را دارند مطرح شده‌اند (Ada 2006:7).

مریم چشمه قصابانی و همکاران در مقاله «رویکردی تحلیلی به تأثیر رویدادهای فرهنگی در کیفیت منظر موقت شهری»، مناظر موقت شهری را به عنوان بستر رخدادهای اجتماعی- فرهنگی، توان‌های بالقوه‌ای معرفی می‌کند که فرای تأثیر کالبدی‌شان، تأثیر گسترده‌ای در بهبود و ارتقاء رفتار شهروندان و کیفیت محیط زندگی آنان دارد. همچنین ایده منظر موقت شهری به دلیل نقش آن در بروز رفتارهای اجتماعی خاص در محیط دارای اهمیت ویژه‌ای است که با فراهم آوردن بستری جهت بروز تعاملات برای شهروندان؛ تعامل با محیط و تعامل با سایرین، نتایج قابل ملاحظه‌ای از جمله ایجاد خاطره، خلق معنی و احساس تعلق را به همراه دارد (چشمه قصابانی ۱۳۹۰).

همان سطوح سه گانه منظر شهری یعنی احساس، تعامل فرهنگی و اکولوژی می‌باشند (پورا احمد، ۱۳۸۹).

چیستی منظر موقت شهری و نقش آن در ارتقاء شاخص‌های کیفیت محیطی

امروزه معماران و طراحان بسیار اهمیت الگوهای اجتماعی را در ارتباط با شکل‌گیری منظر خصوصاً منظر موقت دریافته‌اند. آنچه که به عنوان مناظر موقتی از آنها یاد می‌شود دارای ابعاد متفاوتی است که زمینه پیدایش آنها را فراهم می‌آورد. مناظرهای موقت رخدادهای مکانی هستند که بر پایه شرایط اجتماعی شکل می‌گیرند که جوامع می‌توانند آن‌ها را برنامه‌ریزی کنند یا نسبت به وقوع آنها واکنش نشان دهند. مناظر موقت می‌توانند مکان‌هایی برای رخداد انواع رویدادهای فرهنگی باشند. پس می‌توان این‌گونه بیان نمود که منظر موقت و رفتارهای اجتماعی شهروندان دو مقوله‌ای است که ارتباط متقابل و مستقیمی با هم دارند و تغییر در هر یک از این دو مقوله روی دیگری تأثیر می‌گذارد بنابراین ضرورت توجه و طراحی این‌گونه مناظر از اهمیت بسزایی برخوردار است (چشمه قصابانی و همکاران ۱۳۹۰). برخی از رویدادهای فرهنگی در جامعه امروز منجر به ایجاد منظر موقتی می‌شود که سبب بروز رفتارهای خاص اجتماعی می‌گردد که از آن جمله می‌توان به رفتارهای هیجانی ناشی از رویدادهای مختلف اشاره نمود و زمینه ارتباط بیشتر انسان با محیط پیرامونش را فراهم می‌آورد و در نهایت ارتقا کیفیت محیط را به همراه دارد (چشمه قصابانی و همکاران، ۱۳۹۰). «جیمز إم. مایو» منظر موقت را به عنوان مکانی برای رویدادها بر مبنای شرایط اجتماعی شکل دهنده آن‌ها معرفی می‌کند. مایو معتقد است که مناظر موقت اگر چه دارای زندگی کوتاهی هستند، اصول پایداری دارند که وابسته به فعالیت‌های اجتماعی یا خاطره‌ها می‌باشد (Mayo 2009)

«الن کری» زمین‌های متروک و رها شده و یا فضاهای شهری نظیر میدان‌ها و تفرج گاه‌ها را به عنوان بستری برای انجام ایده منظر موقت مطرح می‌کند و ایده منظر موقت را به عنوان پدیده‌ای که تجربه جدیدی را هر لحظه برای استفاده کنندگان ایجاد می‌کند؛ و در نهایت مخاطبان را به کاربردهای موقت برای زمین‌ها و فضاهای بدون استفاده و یافتن راه‌های پیاده کردن آن‌ها دعوت می‌کند (Correy 1987). «سو هانگ یان، آدا» منظر موقت را به عنوان راه حلی برای استفاده از همه

حاصل بر هم نهاد بی‌شمار مؤلفه و نیروی فیزیکی و غیر فیزیکی است، بیش از گذشته از عبارت «منظر شهری» استفاده شده است. در واقع «منظر شهری سطح تماس انسان و پدیده شهر است». منظر شهری وسیله پدیداری شهر و محل تجلی و بروز ابعاد غیر کالبدی آن می‌باشد (گلکار ۱۳۸۵). آن بخش از محیط یا فرم شهر که بر روی کنش و واکنش شخص و نتایج اعمال وی موثر است، منظر شهری نامیده می‌شود. در واقع در منظر شهری است که بخشی از اطلاعات محیط بالقوه به کیفیتی مستقیماً محسوس تبدیل می‌شود (پاکزاد ۱۳۸۵).

به عبارت دیگر منظر شهری ادراک شهروندان از شهر است که از خلال نمادهای آن به دست می‌آید. وابستگی فهم منظر به سابقه حضور در شهر، موجب می‌شود تا لایه‌های مختلفی برای منظر تشخیص داده شود. شهر برای توریست‌ها که هیچ تجربه‌ای از نمادهای آن ندارد، چیزی جز کالبد نیست؛ اما وجود نمادها که بیان‌کننده تاریخ و نقاط پر اهمیت شهر برای ساکنان آن است. تفسیر منظر شهر، تحولات تاریخی شهر و ذهنیت شهروندان در طول زمان را رمزگشایی می‌کند، به شرط آن که رد پای تاریخ بر صورت شهر باقی مانده باشد (Carmona 2006). منظر شهری تنها لایه احساسی و ملموس شهر تعریف نمی‌شود بلکه دارای سه بعد احساسی، فرهنگی و اکولوژیک است:

- بعد احساس: اولین بعد ادراکی منظر شهری که در لایه حواس انسان اتفاق می‌افتد؛ یعنی آنچه که از شهر دیده می‌شود ولی این بعد به تنهایی مفهوم منظر شهری را کامل نمی‌کند.
- بعد فرهنگ: بعد دیگری که سهم اصلی و مهم منظر شهری را می‌سازد، فضای فرهنگی انسان است که در رابطه و تعامل با حواس و حتی مقدم بر آن قرار می‌گیرد و موجب تعاملات اجتماعی می‌شود و خود زاینده فضای باز، مکتب، تفرج و ... است.
- اکولوژی شهر: دو بعد اول منظر بسیار متأثر از تاریخ و انسان است، ولی این جنبه تأمین‌کننده آسایش محیطی و موجد میکروکلیمای شهری است که شهر و فضای باز شهری را قابل تحمل می‌کند. پس در تعریف و ایجاد منظر شهری، علاوه بر معمار منظر و شهرساز، اکولوژیست‌ها نیز جایگاه مهمی دارند (پورا احمد ۱۳۸۹). از این رو مهم‌ترین هدف منظر شهری حیات‌بخشی و زندگی آفرینی به مفهوم سرزندگی توأم با فضاست که عناصر حیات‌بخش،

بر این نکته تصریح دارد که یک محیط مطلوب به طور یقین مورد استفاده و کاربری اجتماعی قرار می‌گیرد (راست بین و همکاران، ۱۳۹۱). از طرفی تعدادی از صاحب‌نظران از جمله «بتلی»، «کرمونا» و «لینچ» و «جیکوبز» کیفیت‌هایی را برای محیط‌های شهری معرفی کرده‌اند که به اختصار اشاره می‌شود (جدول ۱).

هر چه تعلق خاطر بیشتری در انسان نسبت به یک فضا وجود داشته باشد آن فضا واجد کیفیت بالاتری است. این امر مستلزم آن است که فضا بیشتر انسان را مخاطب قرار داده و با او در تعاملی سهل تر قرار گیرد، نیازهای وی را برطرف کند ظرفی مناسب برای الگوهای رفتاری‌اش باشد. به عبارتی معنای بیشتری برای بیننده و استفاده کننده داشته باشد تا ادراک، راحت تر و سریع تر انجام شود (گلکار ۱۳۸۰). تأثیر منظر موقت شهری به طور کلی به دو دسته ارتباط انسان با محیط و ارتباط انسان با انسان تقسیم می‌شود. رابطه انسان با محیط باعث ایجاد حس تعلق، خلق معنا، خاطره انگیزی و سرزندگی می‌شود که با تأثیرپذیری مستقیم از کالبد به ایجاد هویت در محیط شهری می‌انجامد. قرار گیری انسان در محیط شهری باعث بروز فعالیت‌های خاص اجتماعی شده که شرکت در این فعالیت‌ها باعث ایجاد روابط انسانی و شکل‌گیری تعاملات اجتماعی شده است و در نهایت بروز این رفتارها به ایجاد هویت در محیط شهری می‌انجامد. چنین فضاهای با هویتی زمینه‌ای

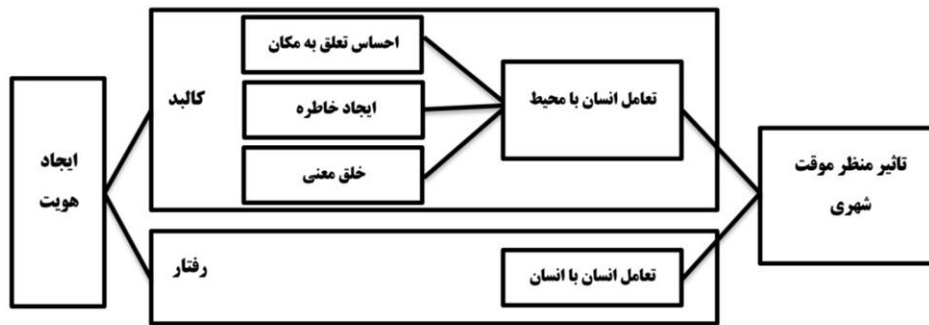
فرصت‌های فضایی و به‌کارگیری همه توان بالقوه زمین‌های تحت استفاده و رها شده به عنوان اثر « فضای سبز» آنی مطرح می‌کند و برای منظر موقت مشخصه‌هایی در نظر می‌گیرد: توانایی سازگاری با شرایط محیط‌های مختلف، قابلیت تغییر در اصطلاح منظر سخت (ترکیب‌های مختلف) و منظر نرم (تغییرات فصلی)، قابلیت حرکت/ حمل و نقل/ قابلیت انتقال. زمین‌های تحت استفاده و رها شده‌ای که اکنون فاقد فضای سبز هستند به عنوان مکان‌هایی که منظر موقت قابلیت اجرا در آن‌ها را دارند مطرح می‌کند (Ada 2006/7).

کیفیت یک فضا در شهر از برآیند مؤلفه‌هایی حاصل می‌شود که با شناسایی کارکردها و تأثیرات مناسب هر یک از آن‌ها بر فضا می‌توان راهکارهایی برای بهبود کیفیت محیط‌های شهری ارائه داد (علی پور و همکاران، ۱۳۹۱). در مطالعه بر روی بیش از ۱۰۰۰ قطعه فضای عمومی شهری در کشورهای مختلف دنیا و سنجش نظریات شهروندان، ۴ عامل اساسی سنجش مطلوبیت کیفی وضعیت فضاهای عمومی شهری از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است: دسترسی به هم پیوستگی (Linking & Access)، آسایش و تصویر ذهنی (Image & Comfort)، استفاده‌ها و فعالیت‌ها (Activities & Uses) و اجتماعی بودن (Sociability) که البته در این میان، اجتماع‌پذیری از مهم‌ترین عوامل مطلوبیت سنجی محیط‌های شهری به حساب می‌آید و

جدول (۱): بررسی دیدگاه صاحب‌نظران در خصوص عناصر موثر در کیفیت محیط شهری.

بتلی و همکاران (۱۹۸۵)	گلکار (۱۳۸۳)
۱. نفوذپذیری ۲. گوناگونی ۳. خوانایی ۴. انعطاف‌پذیری ۵. تناسبات بصری ۶. غنای حسی ۷. رنگ تعلق	۱. هویت ۲. تداوم و محصوریت ۳. کیفیت عرصه همگانی ۴. خوانایی ۵. تطابق ۶. تنوع ۷. سهولت حرکت
جان پانتر و متیو کرمونا (۱۹۹۷)	کوبین لینچ (۱۹۸۱)
۱. کیفیت پایداری محیط‌زیست ۲. کیفیت منظر شهر ۳. کیفیت دیدها ۴. کیفیت فرم شهر ۵. کیفیت فرم ساختمان ۶. کیفیت عرصه همگانی	۱. سرزندگی ۲. معنی (حس) ۳. سازگاری ۴. دسترسی ۵. کنترل و نظارت ۶. کارایی ۷. عدالت
متیو کرمونا (۲۰۰۳)	جیکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷) (به نقل از گلکار ۱۳۸۰)
۱. دسترسی ۲. سخت فضا و نرم فضا ۳. فضای همگانی ۴. ایمنی و امنیت ۵. منظر شهری ۶. اختلاط و تراکم ۷. همه شمول بودن	۱. سرزندگی ۲. هویت و کنترل ۳. دسترسی به فرصت‌ها، تخیل و شادی ۴. اصالت و معنا ۵. زندگی اجتماعی و همگانی ۶. خوداتکایی شهری
جین جیکوبز (۱۹۶۱)	
۱. ملحوظ داشتن فعالیت‌های مناسب پیش از توجه به نظم بصری محیط ۲. استفاده از کاربری مختلط در یک ناحیه ۳. توجه به عنصر خیابان ۴. نفوذپذیر بودن (قابل دسترسی بودن) بافت ۵. اختلاط اجتماعی و انعطاف‌پذیر بودن فضاها	

مأخذ: نگارندگان

نمودار (۱): تأثیر منظر موقت شهری
مأخذ: چشمه قصابانی و دیگران، ۱۳۹۰

با هدف استخراج معیارها و شاخص‌های مرتبط جهت مکان‌یابی مناظر موقت پرداخته که نتایج آن در قالب معیارهای اصلی و شاخص‌های زیرمجموعه آنها مشخص می‌گردد. با توجه به ارزیابی شاخص‌های کمی و کیفی به طور جداگانه و توأمان و با در نظر گرفتن مجموعه عوامل تأثیرگذار و مطالعات انجام شده روش انتخابی معادل روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) خواهد بود. این روش به واسطه سادگی و دقت بالا از سایر روش‌ها برتر بوده و از آنجا که قابلیت تلفیق معیارهای کمی و کیفی را به طور همزمان داشته و از اعمال سلیقه شخصی می‌کاهد مورد توجه قرار می‌گیرد.

همچنین شیوه‌ای به منظور برقراری ارتباط بین روش تحلیلی سلسله مراتبی (AHP) و سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) تدوین شده است. برای دستیابی به نقشه نهایی که اولویت‌های برتر جهت ایجاد مناظر موقت را نمایش می‌دهد مسیر و فرآیندی تدوین می‌شود

برای گذراندن سالم اوقات فراغت خانواده‌ها و شهروندان را به وجود می‌آورند وجود این‌گونه فضاها سبب ارتباط عمیق تر خانواده‌ها و ارتباط نزدیک تر شهروندان می‌گردد و در نهایت سبب ایجاد امنیت در فضاهای شهری می‌شود (چشمه قصابانی و همکاران، ۱۳۹۰).

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف توسعه‌ای- کاربردی می‌باشد. روش تحقیق این پژوهش توصیفی- تحلیلی و مبتنی بر مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی است که با مراجعه مستقیم به سازمان‌های مربوطه و استفاده از ابزار پرسشنامه جهت دسترسی به اطلاعات مورد نیاز (دیدگاه کارشناسان) صورت گرفته است.

این پژوهش در بدو امر به کندو کاو در تعاریف و مفاهیم منظر موقت شهری و مؤلفه‌های کیفیت محیطی

شکل (۱): نمودار مکان‌یابی مناظر موقت شهری در منطقه ۸ شهرداری مشهد
مأخذ: نگارنده

قسمت فرآیند تحلیل سلسله مراتبی محسوب می‌شود. زیرا فرآیند تحلیل سلسله مراتبی مسائل پیچیده را از طریق تجزیه آن به عناصر جزئی که به صورت سلسله مراتبی به آن مرتبط بوده و ارتباط هدف اصلی مسئله با پایین‌ترین سطح سلسله مراتبی مشخص است، به شکل ساده‌تری در می‌آورد (زبردست، ۱۳۸۰).

لازم به ذکر است که با توجه به بکر بودن موضوع و نبودن هیچ‌گونه معیار و ضابطه‌ای در خصوص مکان یابی مناظر موقت، با نظر کارشناسان مربوطه معیارهای مهم شناسایی شدند که هر کدام دارای زیر معیارهایی نیز می‌باشند.

معرفی منطقه مورد مطالعه

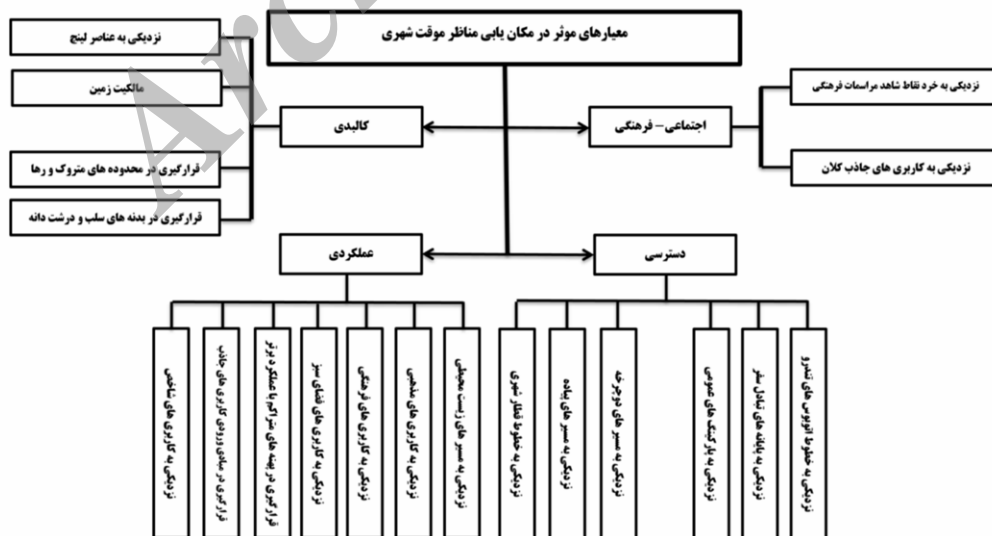
شهرداری منطقه هشت با جمعیت ۱۰۳۲۰۵ نفر از نظر وسعت ۱۰۹۷ هکتار مساحت دارد. با توجه به قرار داشتن محدوده این منطقه در موقعیت جغرافیایی بسیار حساس و مهم شهر مشهد به واسطه همسایگی و هم‌جواری بارگاه ملکوتی ثامن الحجج (ع)، هر ساله بیش از میلیون‌ها زائر هم وطن و بازدید کننده داخلی و خارجی در محدوده این منطقه تردد نموده و در هتل‌ها و اقامتگاه‌ها و منازل شخصی آن اسکان می‌یابند. از مشخصات اصلی، حساس و مهم این منطقه می‌توان به موارد فوق اشاره نمود: وجود دستگاه‌ها و ساختمان‌های مهم اداری، دولتی و وجود مراکز پزشکی و بهداشتی، همچنین وجود مجتمع‌های تجاری مهم و برگزاری

که مراحل آن در نمودار زیر نمایش داده شده است. پس از تعیین این فرآیند مهم‌ترین گام تشکیل بانک اطلاعات جغرافیایی (GIS) است. استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، روشی مناسب برای یافتن محل‌هایی با ویژگی‌های مورد نظر می‌باشد. با استفاده از این سیستم می‌توان محل‌های مناسب جهت ایجاد مناظر موقت شهری را پس از تهیه به صورت نقشه‌های رقومی یا دیجیتالی نمودن نقشه‌های غیر رقومی، با نرم‌افزار اطلاعات جغرافیایی مورد بررسی و همپوشانی قرار داده و محل‌های مناسب برای اهداف مشروع را در سطح منطقه پیدا نمود. به طور کلی مراحل کاری را می‌توان در قالب نمودار به صورت شکل ۱ نمایش داد:

شاخص‌ها و معیارهای مکان یابی مناظر موقت

جهت تعیین مکان‌های مناسب برای استقرار مناظر موقت به روش GIS پارامترهای مهم در مکان یابی در چهار گروه اصلی عملکردی، دسترسی، کالبدی و اجتماعی-فرهنگی تقسیم‌بندی، انتخاب و جهت ورود به نقشه‌های GIS مورد استفاده قرار گرفت. با توجه به پارامترهای مورد نیاز در مکان یابی محل‌های مناظر موقت، اولویت‌بندی مکان‌های مناسب جهت بررسی‌های آتی انتخاب و پیشنهاد گردیده‌اند.

در اولین اقدام، ساختار سلسله مراتبی مربوط به این موضوع را مشخص می‌کنیم (نمودار ۲). در این نمودار با یک سلسله مراتب سه سطحی شامل: هدف، معیار و زیر معیار مواجه هستیم. ساختار سلسله مراتبی مهم‌ترین

نمودار (۲): معیارها و زیر معیارهای موثر در مکان یابی مناظر موقت در منطقه ۸ شهرداری مشهد

مآخذ: نگارندگان

می‌آورند سطح‌بندی می‌شوند (حسینی، ۱۳۷۹). به طور مسلم فرآیند تحلیل سلسله مراتبی یکی از جامع‌ترین سیستم‌های طراحی شده برای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه است زیرا که این تکنیک امکان فرموله کردن مسئله را به صورت سلسله مراتبی فراهم می‌کند و همچنین امکان در نظر گرفتن شاخص‌های مختلف کمی و کیفی را در مسئله دارد (Dyer & Forman, 1992).

فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) روشی است منعطف، قوی و ساده که برای تصمیم‌گیری در شرایطی که معیارهای تصمیم‌گیری متضاد، انتخاب بین گزینه‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد، استفاده می‌شود. این روش ارزیابی چند معیاری، ابتدا در سال ۱۹۸۰ به وسیله توماس ال ساعتی پیشنهاد گردید و تا کنون کاربردهای متعددی در علوم مختلف داشته است (زبردست، ۱۳۸۰). یک روش اساسی برای آزمون روش AHP، روش مقایسه دوتایی است. این روش از پیچیدگی مفهومی تصمیم‌گیری به طور قابل توجهی می‌کاهد، زیرا تنها دو مؤلفه در یک زمان بررسی می‌گردند. این روش شامل سه گام اصلی در فرآیند مکان‌یابی است: الف) شناسایی معیارهای مکان‌یابی؛ ب) تولید ماتریس مقایسه دوتایی؛ ج) محاسبه وزن نهایی معیارها؛ که در زیر این مراحل، برای مکان‌یابی مناظر موقت دنبال شده و نتیجه آن در محیط GIS برای اولویت‌بندی پهنه‌های مناسب برای استقرار مناظر موقت و تولید نقشه‌های خروجی مکان‌یابی استفاده گردیده است.

مراسم مذهبی - سیاسی و اجتماعی و مسیر تشریف‌فرمایی مقامات عالی‌رتبه سیاسی و کشوری (سایت منطقه ۸ شهرداری مشهد). این منطقه از سمت شمال به میدان شهدا یا خیابان آیت‌الله شیرازی، خیابان شهید اندرزگو (خسروی نو)، میدان بیت‌المقدس، از جنوب بزرگراه شهید کلانتری، کمربندی ۷۵ متری جنوبی شهر مشهد، میدان جمهوری اسلامی، از شرق به میدان بیت‌المقدس، خیابان امام رضا (ع)، میدان بسیج، پایانه مسافری و از غرب به میدان شهدا، خیابان دکتر شریعتی، میدان دکتر شریعتی، خیابان دانشگاه، میدان جمهوری اسلامی محدود می‌شود (سایت منطقه ۸ شهرداری مشهد).

مراحل فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

در روش AHP از روش مقایسه دوتایی استفاده می‌شود. جهت انجام این روش، در مرحله اول ابتدا تک‌تک معیارهای مورد بررسی را مقایسه نموده و میزان اهمیت نسبی هر جفت نسبت با توجه به امتیاز بندی بین ۱ تا ۹ اختصاص داده و در یک ماتریس وارد می‌گردد و به صورت جفتی مورد سنجش قرار می‌گیرد و وزن هر یک از آنها در مقایسه با دیگری معلوم می‌گردد سپس در مرحله دوم با استفاده از روش نرمال کردن تمام سنجها وزن می‌شوند. در مرحله سوم با در دست داشتن وزن سنجها به وزن ترکیبی هر یک از سایتها از طریق حاصل ضرب وزن سنجها با امتیاز الترناتیوها به دست می‌آید و سایتها به ترتیب وزنی که به دست

شکل (۲): معرفی منطقه ۸ شهرداری مشهد

جدول (۲): مقیاس درجه‌بندی پیوسته به منظور وزن دهی فاکتورها

بشدت	خیلی قوی	قوی	میانه	مساوی	میانه	قوی	خیلی قوی	بشدت
۱/۹	۱/۷	۱/۵	۱/۳	۱	۳	۵	۷	۹
هنگامی که حالت های میانه وجود دارد						۲،۴،۶،۸		

کمتر مهم

بیشتر مهم

مأخذ: فتائی و همکاران، ۱۳۸۸

با توجه به اهمیت معیارها، ماتریس مقایسه آن‌ها به شکل زیر خواهد بود:
همان طور که مشاهده می‌شود ترجیح معیار دسترسی بر کالبدی (سطر به ستون)، با مطلوبیت خیلی قوی، یعنی ۷ و ترجیح معیار دسترسی بر اجتماعی-فرهنگی با مطلوبیت قوی عدد ۵ انتخاب شده است. همچنین چون اهمیت معیار کاربری بر دسترسی دارای ترجیح ۳ می‌باشد، ترجیح معیار دسترسی بر کاربری برابر ۱/۳ خواهد بود و ترجیح هر معیار بر خودش برابر ۱ شده است. در این صورت ماتریس زوجی این قضاوت به صورت جدول شماره ۳ است.

تعیین ضریب اهمیت زیر معیارها

ضریب اهمیت هر یک از زیر معیارهای زیر با توجه به نظر کارشناسان مربوطه مطابق جدول شماره ۴ می‌باشد.

تعیین ضریب اهمیت معیارها
برای تعیین ضریب اهمیت (وزن) معیارها و زیر معیارها، دو به دو آن‌ها را با هم مقایسه می‌کنیم. برای محاسبه ضریب اهمیت معیارها و زیر معیارها، روش میانگین هندسی به دلیل دقت بیشتر آن، مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این روش ابتدا میانگین هندسی ردیف‌های هر ماتریس را به دست آورده و آنها را نرمالیزه می‌کنیم. ضریب اهمیت معیارها از نرمالیزه کردن این اعداد یعنی تقسیم هر عدد به سر جمع آن‌ها به دست می‌آید (زبردست، ۱۳۸۰). هدف در این مرحله تعیین وزن برای جفت جفت سنجها است. مقایسه دو به دو با استفاده از مقیاسی که از «ترجیح یکسان» تا «بی اندازه مرجح» طراحی شده، انجام می‌گیرد. تجربه نشان داده است که استفاده از ۱/۹ تا ۹، تصمیم گیرنده را قادر می‌سازد تا مقایسات را به گونه‌ای مطلوب انجام دهد. به همین علت استفاده از جدول شماره ۲ در امتیازدهی مقایسه‌ای به صورت یک مقیاس استاندارد درآمده است (فتائی و همکاران، ۱۳۸۸).

مقایسه دو به دو معیارها	دسترسی	کاربری	اجتماعی-فرهنگی	کالبدی
دسترسی	۱	$\frac{1}{3}$	۵	۷
کاربری	۳	۱	۷	۵
اجتماعی-فرهنگی	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{7}$	۱	۱
کالبدی	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{5}$	۱	۱

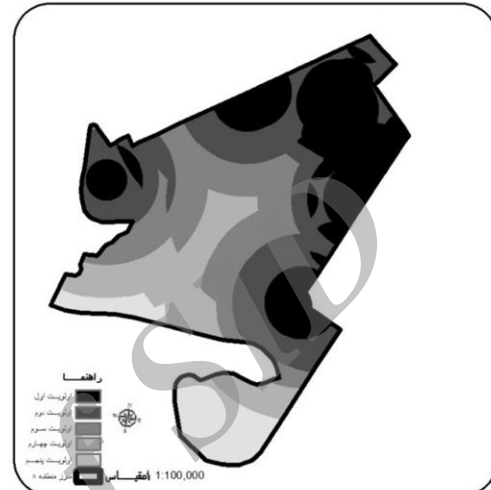
جدول (۳): تعیین اهمیت معیارها نسبت به یکدیگر

جدول (۴): ماتریس مقایسه زوجی زیر معیارهای اجتماعی - فرهنگی

زیر معیار های اجتماعی - فرهنگی	نزدیکی به کاربری های جاذب اجتماعی فرهنگی (کلان)	نزدیکی به نقاطی که شاهد وقوع اتفاقات و مراسمات فرهنگی
نزدیکی به کاربری های جاذب اجتماعی فرهنگی (کلان)	۱	۵
نزدیکی به نقاطی که شاهد وقوع اتفاقات و مراسمات فرهنگی	$\frac{1}{5}$	۱

شکل (۴): ارزیابی معیار دسترسی

شکل (۳): ارزیابی معیار اجتماعی - فرهنگی

همان طور که مشاهده می‌شود زیر معیارهای نزدیکی به پارکینگ، مترو، بی آر تی، دوچرخه، پیاده و پایانه به ترتیب بیش‌ترین امتیازها را در این مقایسه زوجی با توجه به شرایط محدوده مورد مطالعه به خود اختصاص داده‌اند.

عدد ۵ برای زیر معیار نزدیکی به کاربری‌های جاذب اجتماعی - فرهنگی نسبت به زیر معیار نزدیکی به نقاطی که شاهد وقوع اتفاقات و مراسمات فرهنگی است، تعیین شده است، این عدد نشان می‌دهد که شاخص نزدیکی به کاربری‌های جاذب اجتماعی - فرهنگی نسبتاً مرجح است نسبت به شاخص نزدیکی به نقاطی که شاهد وقوع اتفاقات و مراسمات فرهنگی است.

جدول (۵): ماتریس مقایسه زوجی زیر معیارهای دسترسی

زیر معیار های دسترسی	پارکینگ	مترو	بی آر تی	دوچرخه	پیاده	پایانه
پارکینگ	۱	۵	۳	۵	۵	۷
مترو	$\frac{1}{5}$	۱	۱	۵	۵	۵
بی آر تی	$\frac{1}{3}$	۱	۱	۵	۵	۳
دوچرخه	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	۱	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{5}$
پیاده	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{5}$	۳	۱	$\frac{1}{5}$
پایانه	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{3}$	۵	۵	۱

جدول (۶): ماتریس مقایسه زوجی زیر معیارهای عملکردی

زیر معیار های عملکردی	نزدیکی به کاربری های جذاب و دارای نقش شهر و فران شهر	فرارگیری در مادی ورودی کاربری های شاخص	فرارگیری در پهنه های مترکم با عملکرد برتر	نزدیکی به کاربری مذهبی	نزدیکی به کاربری فرهنگی	نزدیکی به کاربری مسرهای زیست محیطی	نزدیکی به فضای سبز
نزدیکی به کاربری های جذاب و دارای نقش شهر و فران شهر	۱	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{6}$	۳	۳	$\frac{1}{3}$	۳
فرارگیری در مادی ورودی کاربری های شاخص	۵	۱	$\frac{1}{7}$	۱	۱	۳	$\frac{1}{3}$
فرارگیری در پهنه های مترکم با عملکرد برتر	۹	۷	۱	۵	۵	۳	۵
نزدیکی به کاربری مذهبی	$\frac{1}{3}$	۱	$\frac{1}{5}$	۱	۱	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{3}$
نزدیکی به کاربری فرهنگی	$\frac{1}{3}$	۱	$\frac{1}{5}$	۱	۱	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{3}$
نزدیکی به مسرهای زیست محیطی	۳	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	۵	۵	۱	$\frac{1}{5}$
نزدیکی به فضای سبز	$\frac{1}{3}$	۳	$\frac{1}{5}$	۳	۳	۵	۱

شکل (۵): ارزیابی معیار عملکردی

زیر معیار های کالبدی	نزدیکی به عناصر لاینج برای خوانایی بیشتر	مالکیت زمین	ایجاد آن در فضاهای متروک و رها شده	فرارگیری در بدنه های صلب و درشت دانه (نقوذ پذیری کم)
نزدیکی به عناصر لاینج برای خوانایی بیشتر	۱	۵	۹	۷
مالکیت زمین	$\frac{1}{5}$	۱	۵	$\frac{1}{3}$
ایجاد آن در فضاهای متروک و رها شده	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{5}$	۱	۱
فرارگیری در بدنه های صلب و درشت دانه (نقوذ پذیری کم)	$\frac{1}{7}$	۳	۱	۱

جدول (۷): ماتریس مقایسه زوجی زیر معیارهای کالبدی

شکل (۶): ارزیابی معیار کالبدی

با توجه به جدول مقایسه زوجی زیر معیارهای عملکردی، زیر معیار قرارگیری در پهنه‌های متراکم با عملکرد برتر «بی اندازه مرجع» است نسبت به زیر معیار نزدیکی به کاربری‌های جذاب و دارای نقش شهر و فراشهر.

اهمیت هر یک را وارد کرده، این نرم‌افزار با تعیین وزن هر لایه به ارزیابی کلی معیار می‌پردازد. در نقشه نهایی هر معیار، اولویت‌بندی بر مبنای ۵ دسته می‌باشد که رنگ تیره‌تر نمایانگر اولویت بالاتر است. پس از انجام مقایسات زوجی ۴ معیار موثر توسط کارشناسان، وزن نهایی آنها به ترتیب زیر به دست آمد:

جدول (۸): وزن نهایی معیارها

وزن نهایی	معیار
۳۱۴.۰	دسترسی
۵۵۰.۰	کاربری
۰۶۶.۰	اجتماعی-فرهنگی
۰۶۹.۰	کالبدی

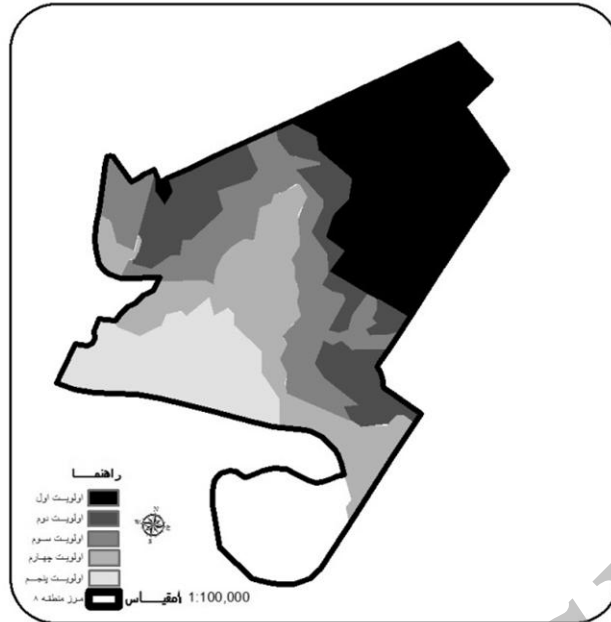
با توجه به جدول مقایسه زوجی زیر معیارهای عملکردی، زیر معیار قرارگیری در پهنه‌های متراکم با عملکرد برتر «بی اندازه مرجع» است نسبت به زیر معیار نزدیکی به کاربری‌های جذاب و دارای نقش شهر و فراشهر.

ارزیابی نهایی هر معیار

در این مرحله، از تلفیق ضرایب اهمیت مذکور، امتیاز نهایی هر یک از گزینه‌ها تعیین خواهد شد. برای این کار از اصل ترکیب سلسله مراتبی ساعتی که منجر به یک بردار اولویت با در نظر گرفتن همه قضاوت‌ها در تمامی سطوح سلسله مراتبی می‌شود، استفاده خواهد شد (زبردست، ۱۳۸۰). پس از بررسی زیر معیارهای هر معیار با استفاده از دستور Extention در نرم‌افزار GIS لایه‌های مربوط به هر زیر معیار را انتخاب کرده و ضریب

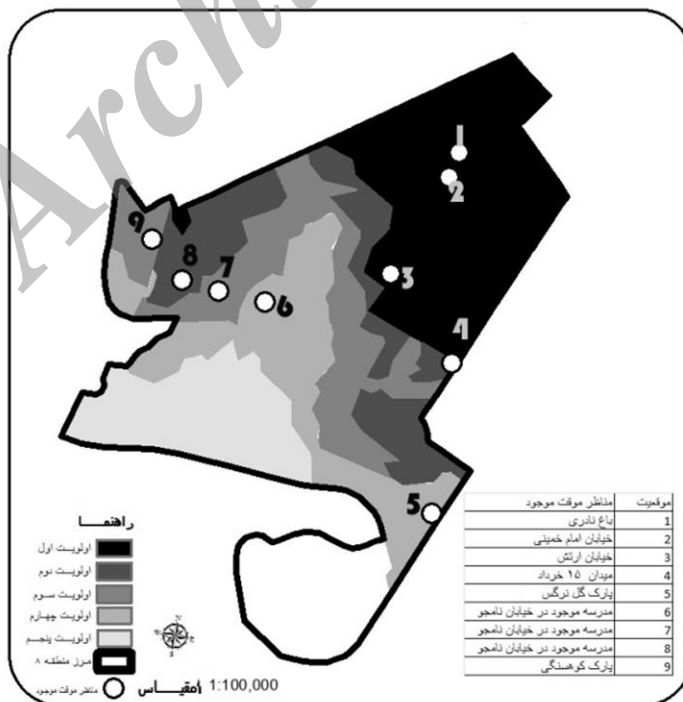
شکل (۷): محاسبه وزن نهایی معیارها توسط

شکل (۸): اولویت‌بندی نهایی منطقه ۸ جهت استقرار مناظر موقت

تطبیق مناظر موقت موجود در منطقه ۸ با اولویت‌بندی نهایی
 مدارس موجود در خیابان نامجو در اولویت ۳ و ۴ و مناظر موقت موجود در پارک گل نرگس واقع در محله جنت و خیابان ارتش در اولویت اول و مناظر موقت موجود در کوهسنگی در اولویت دوم و مناظر موقت موجود در

شکل (۹): تطبیق مناظر موقت موجود در منطقه ۸ با اولویت‌بندی نهایی

جدول (۹): مناظر موقت موجود در منطقه ۸

اولویت	منظر موقت
قرارگیری اولویت اول	باغ نادری
	خیابان امام خمینی
	خیابان ارتش
قرارگیری اولویت دوم	کوهسنگی
	مدرسه در خیابان نامجو
قرارگیری اولویت سوم	میدان ۱۵ خرداد
	مدرسه در خیابان نامجو
قرارگیری اولویت چهارم	پارک گل نرگس
	مدرسه در خیابان نامجو

نتیجه‌گیری

برنامه‌ریزی و مکان‌یابی بهینه و اصولی منظر موقت شهری، مبتنی بر پارامترهای اثرگذار در این مکان‌یابی، از جمله راهبردهای موثر در بهبود و ارتقاء رفتار شهروندان و کیفیت محیط زندگی آنان است. در این مقاله ضمن تبیین مفهوم، اهمیت و جایگاه مناظر موقت شهری در حیات اجتماعی و کالبدی فضاهای شهری و نیز معرفی روش تحلیل سلسله مراتبی AHP، نحوه وزن دهی به معیارهای موثر در مکان‌یابی، به معرفی معیارها و زیر معیارهای لازم در مکان‌یابی بهینه مناظر موقت شهری منطقه ۸ شهرداری مشهد پرداخته شده است. معیارهای مورد بررسی شامل چهار معیار اصلی عملکردی، دسترسی، کالبدی و اجتماعی-فرهنگی است که به همراه مجموع ۱۹ زیر معیار مربوط به هر معیار اصلی تنظیم شده است. نتایج حاصل از ارزیابی پرسشنامه‌های توزیع شده در بین متخصصان و خبرگان شهری و وزن دهی به هر معیار از طریق روش AHP نشان می‌دهد که معیارهای کاربری و دسترسی مهم‌ترین نقش در مکان‌یابی مناظر موقت منظر شهری در منطقه ۸ شهرداری مشهد را داراست. در مرحله بعد اولویت‌بندی، به ترتیب معیارهای کالبدی و اجتماعی-فرهنگی قرار دارند. پس از انجام محاسبات و مشخص شدن ضرایب اهمیت معیارها و زیر معیارهای مکان‌یابی، رتبه‌بندی حوزه‌های مختلف منطقه ۸ برای هر یک از زیر معیارها و سپس معیارها تعیین گردید. این پژوهش نشان داد که در میان حوزه بندی‌های انجام شده برای احداث فضاهای موقت شهری در منطقه ۸ جهت مکان‌یابی مناظر موقت در منطقه هدف، حوزه شمالی و پس از آن محدوده کوهسنگی و پایانه مسافربری از وضعیت مطلوب

تری برخوردار هستند. از این رو مبتنی بر یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود:

- ۱) محدوده خیابان‌های بهار، امام خمینی، خرمشهر، ارتش، دانشگاه خسروی نو، جنت، سعدی، آخوند خراسانی، بخشی از خیابان کوهسنگی و خیابان امام رضا تا میدان ۱۵ خرداد و نیز نقاطی چون سینما آفریقا، زیست خاور، باغ نادری، فرهنگسرای بهشت، گنبد سبز، شهرداری، بانک مرکزی، بیمارستان امام رضا (ع) در اولویت نخست احداث مناظر موقت در شهرداری منطقه ۸ مشهد قرار گیرد.
- ۲) همچنین محدوده کوهسنگی و ترمینال در شمال حوزه مورد مطالعه در اولویت دوم مکان‌یابی احداث مناظر موقت قرار داشته باشند.
- ۳) از سوی دیگر محدوده خیابان‌های نامجو، حاشیه جاده سنتو در قسمت جنوبی در اولویت پایانی قرار گیرد.

منابع و مآخذ

- ۱) پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۵). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. انتشارات شهیدی.
- ۲) پور احمد، احمد. (۱۳۸۹). مفاهیم و ارزش‌های پایه در طراحی شهری و هنر شهرسازی. شوراها. شماره ۵۶.
- ۳) چشمه قصابانی، مریم و نوشین کریمی. (۱۳۹۰). رویکردی تحلیلی به تأثیر رویدادهای فرهنگی در کیفیت منظر موقت شهری. هویت شهر. شماره نهم. سال پنجم. ۲۷-۳۶.
- ۴) حبیب، فرح و نوشین کریمی، نسیم کریمی. (۱۳۸۸). رویکردی تحلیلی به تعامل بین آیین‌های جمعی و ساختار کالبدی شهرهای سنتی ایرانی.

- ۱۵) گلکار، کوروش. (۱۳۸۵). مفهوم منظر شهری. تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری. نشریه آبادی. شماره ۵۳.
- ۱۶) گلکار، کوروش. (۱۳۸۰). مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری. دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی. نشریه صفه. شماره ۳۲.
- ۱۷) لینچ، کوین. (۱۳۸۰). تئوری شکل خوب شهر. ترجمه سید حسین بحرینی. دانشگاه تهران.
- ۱) Ada, So Hang Yan. (2006/07). thesis of Master of Landscape Architecture, A temporary landscape recipe -To reclaim Hong Kong's lost landscape opportunity. The University of Hong Kong Architecture Department.
- 2) Bently, I. et al. (1985). (Responsive environment: AA Manual for Designers: Architectural Press. London.
- 3) Carmona, M. et al. (2006). (Public places – Urban spaces, the dimensions of urban design: Architectural Press. New York.
- 4) Correy, Allen. (1987). EPHEMERA LANDSCAPES A case for temporary landscape design in a changing society, Utopian Technology Fair, University of Sydney.
- 5) Dyer, R. Forman, E. (1992). Group decision support with the analytic hierarchy process, decision support systems.
- 6) Jacobs, J. (1961). (Death and Life of Great American Cities: Random House. New York.
- 7) Mayo, James. (2009). Temporary landscapes, Journal of Architectural and Planning Research. v26. n2. summer.
- Punter, J. and Carmona, M. (1997). The Design Dimension of Planning: Theory, content and best practice for design policies: E & Fan Spoon, London.
- ۳۹ فصلنامه معماری و شهرسازی هنرهای زیبا. شماره ۳۹.
- ۵) حسینی، علی. (۱۳۷۹). ارزیابی کاربری‌های آموزشی تهران ارائه الگوی مناسب منطقه ۱۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس.
- ۶) خستو، مریم و نوید سعیدی رضوانی. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر سرزندگی فضاهای شهری: خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم مرکز خرید پیاده. فصلنامه هویت شهر. شماره ۶.
- ۷) راست بین، ساجد و [دیگران]. (۱۳۹۱). رابطه همبستگی بین کیفیت‌های محیطی و تداوم شهری در عرصه‌های عمومی. باغ نظر. شماره ۲۱. سال نهم. ۴۶-۳۵.
- ۸) زبردست، اسفندیار. (۱۳۸۰). کاربرد فرآیند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. نشریه هنرهای زیبا. شماره ۱۰.
- ۹) زیاری، یوسفعلی و مهرناز رضوانی. (۱۳۸۹). بررسی و مکان یابی مراکز خدمات پستی با استفاده از روش AHP در محیط GIS. آمایش محیط. دوره ۳. شماره ۱۰. ۷۳-۸۹.
- ۱۰) علی پور، روجا و [دیگران]. (۱۳۹۱). شاخصه‌های کیفیت محیطی در شناسایی اولویت‌های مداخله در محدوده بافت فرسوده بندر لنگه. باغ نظر. شماره ۲۰. سال نهم.
- ۱۱) فتائی، ابراهیم و علی آل شیخ. (۱۳۸۸). مکان یابی دفن مواد جامد زائد شهری با استفاده از GIS و تحلیل سلسله مراتبی AHP. علوم محیطی. سال ششم. شماره سوم. ۱۴۵-۱۵۸.
- ۱۲) فریادی، شهرزاد. (۱۳۷۹). بررسی تحولات اندیشه‌های موثر بر شکل‌گیری اصول طراحی منظر شهری در قرن بیستم و پس از آن. دانشگاه تهران. محیط شناسی. دوره ۲۶. شماره ۲۶. ۱۱۸-۱۲۸.
- ۱۳) فیضی، محسن و سینا رزاقی اصل. (۱۳۸۷). شهرسازی منظر: رویکردی نوین در معماری منظر و طراحی شهری. باغ نظر. شماره دهم. سال پنجم. ۳۶-۲۷.
- ۱۴) کالن، گوردون. (۱۳۸۷). گزیده منظر شهری. ترجمه منوچهر طیبیان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. چاپ سوم.